

Ks. Antoni Reginek*

Katowice

TRADYCJA ŚPIEWÓW PRZED KAZANIEM I PO KAZANIU W ZBIORACH PIEŚNI KOŚCIELNYCH NA GÓRNYM ŚLĄSKU W XIX I XX WIEKU

U początku dziejów polskiej pieśni kościelnej znaczącą rolę odgrywała praktyka śpiewania pacierza oraz wykonywania śpiewów związanych z głoszeniem kazań. Wspólnie odmawiany Symbol wiary, Dekalog i pewne modlitwy wypowiedziane w języku ludowym zostały wprowadzane w ramach liturgii łacińskiej uchwałami synodów prowincjalnych już w XIII wieku¹. Obydwie formy znajdują swoje wyraźne potwierdzenie w wieku następnym i są niewątpliwie świadectwem najwcześniejszych przejawów uaktywnienia ludu podczas sprawowania liturgii.

* **Antoni Reginek**, ks. prof. UŚ dr hab. – ur. 1948 r. Świecenia kapłańskie w 1972 r., studia magisterskie w PAT, w Krakowie. Studia specjalistyczne z muzykologii kościelnej w Instytucie Muzykologii KUL, uwieńczone doktoratem w 1985 r., na podstawie dysertacji o hymnach gregoriańskich. W latach 1980–2001 praca pedagogiczna i wychowawcza w Wyższym Śląskim Seminarium Duchownym w Katowicach. Aktualnie adiunkt naukowo-dydaktyczny i wykładowca muzyki kościelnej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego. Habilitacja w 2005 r., Autor pracy *Pieśni nabożne Franciszka Karpińskiego oraz psalmy w jego tłumaczeniu w przekazach źródłowych i tradycji ustnej*. Aktualny kierunek badań: pieśń kościelna. Prodziekan WT ds. studentów, wybrany w 2008 r. na kolejną kadencję. Kapelan Śląskiego Związku Chórów i Orkiestr i prezes Stowarzyszenia Polskich Muzyków Kościelnych. Od 1 stycznia 2009 r. mianowany profesorem nadzwyczajnym UŚ (kontakt z autorem: areginek@katowice.opoka.org.pl).

¹ Przykładowo – na synodach we Wrocławiu w 1248 roku i w Łęczycy w 1285 roku. Zob. H. Feicht, *Polskie średniowiecze*, w: *Studia nad muzyką polskiego średniowiecza*, red. Z. Lissa, Kraków 1975, s. 81; tenże, *Polska pieśń średniowieczna*, w: *Studia nad muzyką...*, s. 378, 396.

Śpiewy związane z głoszeniem słowa Bożego otrzymały nazwę „pieśni kazaniowych” i w tym początkowym okresie były wykonywane przed kazaniem, celem uproszenia Bożej światłości, zarówno dla głoszącego kazanie, jak i dla samych słuchaczy². Interesujący jest fakt, że często w takich okolicznościach śpiewano pieśni maryjne, by właśnie za wstawiennictwem Matki Bożej wypraszać potrzebne łaski. Wśród tych śpiewów, które były zwykle tłumaczeniem tekstów łacińskich, ale także czeskich i niemieckich, na uwagę zasługują: *Pozdrowienie Maryi*, z incipitem *Marya, czysta dziewica* – pieśń znana w XIV wieku; *Posłan przez anioły tworzec* (Stwórca) *swe poselstwo* – przekład prozy Abelarda *Mittit ad virginem*; oraz wielokrotnie tłumaczona antyfony maryjna *Salve Regina*, wykorzystywana jako pieśń kazaniowa *Sdrowa królewno mathko myłoszerdza* lub *Zdrowa Crolewno miłoszerdza*, czy też *Sdrowa Maria madko myloszcz*³. W tradycji średniowiecznych kazań spotykamy się także, z poprzedzającymi je, pieśniami okresowymi: wielkanocnymi (*Chrystus zmartwychwstał je; Przez twe święte zmartwychwstanie*), bożonarodzeniowymi (*Zdrow bądź Krolu anielski*) oraz na Zesłanie Ducha Świętego (*Święty Dusze, zawitaj knam*) – wszystkie te śpiewy są przekładami czy też mają formę parafraz⁴. Są to wyraźne świadectwa obecności śpiewów w języku ojczystym w ramach liturgii mszalnej, zwłaszcza w jej pierwszej części, przy głoszeniu słowa Bożego. Badacz polskich pieśni kościelnych Mikołaj Bobowski uważa polski śpiew w liturgii XVI wieku niemalże za „równouprawniony z łacińskim”, wskazując, że był on powszechnie praktykowany w formie pieśni nabożnych, wykonywanych podczas niedzielnej czy świątecznej liturgii⁵. Z analizy przedtrydenckich ksiąg liturgicznych będących w użyciu na Śląsku, wynika, że i na tym terenie śpiew wiernych w języku ludowym (*vulgari lingua*) był ważnym elementem łączącym lud z celebrowaną liturgią. Podstawowe śpiewy liturgiczne wykonywane były przez duchowieństwo, chór i scholę, natomiast jeżeli chodzi o udział wiernych, to najwcześniej wprowadzono śpiew ludu przed kazaniem, następnie w czasie procesji⁶. Dużego znaczenia nabierały również pieśni katechizmowe, których w XVII wieku powstają całe zbiory. Nadal też zachował się zwyczaj wspólnego śpiewu Dekalogu po kazaniu⁷. W katechizmie Stanisława Brzeżańskiego

² Zob. A. Brückner, *Drobne zabytki języka polskiego XV wieku. Pieśni. Modlitwy. Glosy*, „Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Filologiczny” 25 (1897), s. 219.

³ Brückner podaje 20 różnych tłumaczeń antyfony *Salve Regina*. Zob. tamże, s. 208, 222.

⁴ Zob. B. Bielawska, *Polska pieśń mszalna do 1914 roku*, w: *Studia z dziejów liturgii w Polsce*, red. W. Schenk, t. 3, Lublin 1980, s. 123.

⁵ Zob. *Polska poezja kościelna od najdawniejszych czasów aż do wieku XVI*, „Przegląd Katolicki” 2 (1884), s. 761.

⁶ Por. H.J. Sobeczko, *Liturgia słowa Bożego w tradycji rzymskiej do reformy II Soboru Watykańskiego*, w: *Praedicamus Christum Crucifixum. Słowo Boże w liturgii Kościoła*, red. A. Żądło, Katowice 2010, s. 122.

⁷ Na taką praktykę wskazuje rozporządzenie synodu wrocławskiego z 1641 roku. Por. B. Bielawska, *Polska pieśń...*, s. 131.

pt. *Owczarnia w dzikim polu*, wydany we Lwowie w 1717 roku, napisanym wierszem z przeznaczeniem do śpiewu, zalecało się odśpiewanie po kazaniu *Wyznania Trójcy Przenajświętszej*⁸. Śpiewak – kantor wykonywał z chóru poszczególne zwrotki, które powtarzał lud. Podobną formę rozpowszechniania pieśni katechizmowych stosowali misjonarze, głoszący kazania w ramach misji ludowych. Nieco inną praktykę ukazuje zbiór z 1771 roku *Nabożeństwo kościelne Krajewskiego*⁹, w którym, w miejsce gradułu, pojawia się własny tekst, przygotowujący uczestników liturgii do słuchania słowa Bożego: „Przybądź ku nam Panie, na nasze wołanie. – Wesprzyj łaską twoją, nas wszystkich wzdychanie. – Abyśmy pobożnie prawdy twej słuchali, y onę wykonywali”. Ten sam tekst pojawia się w ramach śpiewu *Na Graduał przed Ewangelią* w znaczącym *Śpiewniku Mioduszeńskiego*¹⁰. Podobną wersję podaje *Dostateczny Śpiewnik Piekoszowskiego*¹¹ z poł. XIX wieku [dalej cyt. Piek]. W krakowskim *Śpiewniku Folwarskiego*¹² z 1802 roku [dalej cyt. Folw], w ramach cyklu śpiewów mszalnych *Z pokorą upadamy przed Tobą, o Boże*, wprowadzono specjalne wezwanie do Ducha Świętego – „Przed kazaniem”, o łaskę zrozumienia prawd Bożych: „Duchu Święty Daj natchnienie I rozumu oświecenie Na słuchanie słowa twego Do serc naszych mówiącego. Udziel daru pojętności Ztwierdź łaską nasze słabości Byśmy wiernie wykonali To czego będziemy słuchali”¹³. Wszystkie zestawy pieśni mszalnych, pod względem treści, w mniejszym lub większym stopniu wiązały się z tekstami liturgicznymi, w tym również z częścią liturgii słowa¹⁴. Forma tych pieśni rozwijała się od drugiej poł. XVIII wieku niezwykle intensywnie i z biegiem czasu w różnych zbiorach śpiewów kościelnych ich liczba sięgała ponad 100. Wyróżniał się pod tym względem pelpliński *Zbiór pieśni nabożnych Kellera*¹⁵ [dalej cyt. Kell], odnotowujący 42 tytuły; inny znaczący zbiór,

⁸ Por. tamże, s. 128.

⁹ *Krótkie zebranie nabożeństwa kościelnego w troistym sposobie słuchania Mszy św. y wszystkich obrządkach kościelnych tak powszechnych, iako prowincjonalnych [...] przez X. Marcina Kraiewskiego*, Warszawa 1771, s. 18, druk. J.K.M. y Rzeczypospolitey u XX Scholarum Piarum.

¹⁰ *Śpiewnik kościelny czyli pieśni nabożne z melodyjami w Kościele katolickim używane a dla wygody kościołów parafialnych przez x. M. M. Mioduszeńskiego Zgrom. XX. Miss. zebrane*, Kraków 1838, s. 299, druk. Stanisława Gieszkowskiego.

¹¹ *Dostateczny śpiewnik kościelny i domowy wraz z książką modlitewną, dla wygody katolików z różnych księzek i śpiewników zebrany i ułożony* [przez Karola Piekoszowskiego], Niemieckie Piekary 1859, wyd. 3, nakładem wydawcy, druk. Teodora Heneczka.

¹² [Folwarski Pankracy o.] *Śpiewnik. Qui cantat bis orat, pisano w czasie nayokropniejszey Woyny Roku 1800*, Kraków 1802, druk. Macieja Dziedzickiego.

¹³ Pieśń nr 401, s. 249.

¹⁴ Najstarsza dotychczas znana msza *Kirie Oycze łaskawy* pochodząca z połowy XVII wieku, drukowana w Toruniu w 1696 roku, była przez długie lata jedyną tego rodzaju pieśnią w Polsce. W pierwszej połowie XVIII wieku pojawiły się na Śląsku dwie pieśni mszalne: *Stworzycielu wszechmogący Boże Ojce* [!] *Żądający* i *Boże Stwórcu nasz, Panie*, uznane za msze polskie. Zob. B. Bielawska, *Polska pieśń...*, s. 173, 174.

¹⁵ [Ks. S. Keller], *Zbiór pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego*, Pelplin 1871, w komisie Księgarni Jana Nepomucena Romana.

cieszyński *Kancjonał Janusza*¹⁶ [dalej cyt. KJ], przytaczał 29 tekstów. Ruch cecylikański, hasła reformatorów odnowy muzyki kościelnej przełomu XIX i XX wieku sprawiły, że próbowano wyrugować śpiew ludowy, pieśń nabożną, z liturgii kościołów ziem polskich. Wśród szczegółowych przepisów pojawiały się też decyzje odnoszące się do śpiewów związanych z głoszeniem kazań. Często tego typu zarządzenia odnosiły się najbardziej do pieśni podczas sumy parafialnej, gdzie domagano się respektowania tekstów łacińskich, a po nich można było dopiero śpiewać w języku polskim¹⁷. Jednakże takie obostrzenia były traktowane jako nadgorliwość w tendencjach reformatorskich, a całej rygorystycznej praktyce sprzeciwiali się biskupi diecezjalni, którzy przez swoje autorytatywne rozporządzenia starali się legalizować dotychczasową praktykę stosowania pieśni nabożnej, w tym również śpiewów pieśni mszalnych¹⁸.

PIEŚNI PRZED KAZANIEM I PO KAZANIU W ZBIORACH XIX WIEKU

Praktyka śpiewania specjalnej pieśni przed kazaniem czy po kazaniu zaznacza się szczególnie wyraźnie w zbiorach śpiewów kościelnych w XIX wieku. Dziesięć takich utworów znajdujemy, dla przykładu, w bardzo obszernym, wspomnianym już przekazie źródłowym Kell¹⁹, później również przedrukowanym dla Polaków na obczyźnie²⁰. W tym zbiorze pieśni nie mają tytułów, ale zgrupowano je w dwa odrębne działy: „Przed kazaniem” (6 pieśni) i „Po kazaniu” (4 pieśni). Pierwszą grupę stanowią następujące utwory²¹: *Duszo moja, słuchaj Pana; Gdy teraz będziemy słuchać słowa Bożego; Ktokolwiek jest z Boga, słucha słowa Bożego; O Jezu! słowa Twego słuchać serdecznie pragniemy; Przyjdź, Duchu prawdy, światłości; Przyjdź Duchu Przenajświętszy*; natomiast drugi dział wypełniają pieśni²²: *Boże, źródło wszelkiej światłości; Nuż, chrześcijanie, cześć oddajcie; Ty, Boże, najjaśkawszy; Wielbim Ciebie, wielki Boże*. Jeżeli do tego dodamy inne śpiewy, znane

¹⁶ *Praca codzienna coroczna i całowitowa każdego Chrześcianina katolickiego, albo Książka modlitewna i Kancjonał dla katolików; z różnych ksiąg nabożnych i śpiewników zebrana*, [autor ks. Antoni Janusz], wyd. 2 z dodatkiem, Cieszyn 1858, druk. Karola Prochaski.

¹⁷ Na przykład ks. Eugeniusz Gruberski (1870–1923), związany z reformą śpiewu i muzyki liturgicznej w Polsce, zabraniał śpiewu pieśni w języku ojczystym przed kazaniem i po kazaniu, jeżeli miało ono miejsce po Ewangelii, w ramach uroczystej Mszy św. śpiewanej; zarządzenie umożliwiało takie śpiewy, gdy kazanie było głoszone przed Mszą św. Zob. Z. Wit, *Śpiew liturgii na ziemiach polskich w XIX wieku*, w: *Studia...*, s. 319.

¹⁸ Zob. tamże, s. 314.

¹⁹ Por. R. Kaczorowski, *Pieśni przeznaczone do śpiewu przed i po kazaniu, pochodzące ze Zbioru Pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego (Pelplin 1871)*, w: „*Musica Sacra*” 4, red. J. Krassowski, Gdańsk 2008, s. 97.

²⁰ *Śpiewnik pieśni nabożnych zawierający 630 pieśni...*, [Chicago (Illinois) 1871 – data wg imprimatur], druk. Władysława Dyniewicz.

²¹ *Zbiór pieśni nabożnych...*, s. 80–82; R. Kaczorowski, *Pieśni...*, aneks s. 103–107.

²² *Zbiór pieśni nabożnych...*, s. 82–84; R. Kaczorowski, *Pieśni...*, s. 107–109.

w XIX-wiecznych zbiorach pieśni kościelnych, wówczas otrzymamy dosyć pokazną liczbę 24 utworów, związanych z głoszeniem słowa Bożego, w tym 12 pieśni przed kazaniem i 12 po kazaniu²³. Pierwszą grupę zbioru pelplińskiego uzupełniają jeszcze inne, następujące śpiewy: *Błogosławiony, Pan, Bóg nasz* (*Kancjonał ellgotcki*)²⁴; *Duchu święty, daj natchnienie i rozumu oświecenie* [Folw] i (*Śpiewnik Głodkiewicz*) [dalej cyt. Głód]²⁵; *Duchu Święty, przyjdź, prosimy* (*Śpiewnik Walczyńskiego*) [dalej cyt. Wal]²⁶; *Ojciec nasz, miły Panie* [KJ]; *Pochodnią jest słowo Twoje* [KJ]; *W Imię Ojca! W Imię Syna! W Imię Ducha świętego* (*Kancjonał Nowackiego*) [dalej cyt. Now]²⁷. Drugą grupę reprezentują pieśni: *Błogosławieni są, którzy słowa Bożego z ochotą słuchają* [Now]; *Boże dobrotliwy, Chwała Tobie, o Boże nasz* [KJ]; *Już Twoja mowa święta* (*Kancjonał 1865*)²⁸; *Panie, raczyłeś nam objawić* [Now]; *Jezu, Twoja mowa święta serca nasze wzruszyła* [Now]; *Niech wzrasta nauka trwale* [Wal] [Głód]. To zestawienie śpiewów, w ramach dalszych badań nad źródłowymi przekazami pieśni kościelnych, może jeszcze podlegać weryfikacji.

PIEŚNI PRZED KAZANIEM I PO KAZANIU W XIX- I XX-WIECZNYCH ZBIORACH GÓRNOŚLĄSKICH

W liturgii polskich parafii na Górnym Śląsku w XIX i XX wieku stałą praktyką było głoszenie kazania związanego z Ewangelią. Mogło ono być także realizowane przed Mszą św. czy po niej²⁹ i towarzyszyły tej proklamacji odpowiednie pieśni. W górnośląskich przekazach śpiewów kościelnych ogółem występuje kilkanaście utworów, bezpośrednio związanych z głoszeniem kazania³⁰. Spośród wymienio-

²³ Por. M. Pleszak, *Polska pieśń kościelna w kancjonałach dziewiętnastowiecznych*, Katowice 2008, aneks 4, s. 362–368; aneks 7, s. 375 (mps pracy doktorskiej). Autor wymienia 12 pieśni: 7 przed kazaniem i 5 po kazaniu.

²⁴ Rękopiśmienny *Kancjonał różnych Pieśni na wszystkie części całego roku na potrzebę pod czas nabożeństwa Chrześcijańsko-Katolickiego w Kościele Ellgotckim zebrany w Roku 1823*.

²⁵ *Śpiewnik liturgiczny Kościoła rzymsko-polskiego z łacińskiego pod tytułem: „Cantionale ecclesiasticum...”, przetłumaczył [sic] i pieśniami ludowymi pomnożył ks. Franciszek Xawery Głodkiewicz, Przemyśl 1867, nakładem Prenumeratorów.*

²⁶ *Śpiewnik kościelny*, zebrał i na dwa głosy ułożył ks. F. Walczyński, Tarnów 1884, nakładem autora, druk. Józefa Pisza.

²⁷ *Kancjonał pieśni nabożnych według obrządku Kościoła św. katolickiego na uroczystości całego roku z przydatkiem wielu nowych pieśni o świętych pańskich*, Mikołów 1863, druk. Tomasza Nowackiego.

²⁸ *Kancjonał i książka modlitewna na cały rok. Do nabożeństwa kościelnego i domowego*, Cieszyn 1865, druk. Karola Prochaski.

²⁹ Por. J. Myszor, *Duszpasterstwo parafialne na Górnym Śląsku w latach 1821–1914*, Katowice 1991, s. 86.

³⁰ Por. A. Więclewska-Bach, *Das polnische katholische Kirchenlied in oberschlesischen Gesangbüchern von 1823 bis 1922*, Sinzig 1999, s. 133.

nych już śpiewów o zasięgu ogólnopolskim, mających swoje znaczące miejsce w kancjonałach rozpowszechnionych w innych regionach, pewne pieśni cieszą się również popularnością w przekazach źródłowych na Górnym Śląsku, w szczególności są to następujące utwory: *Duszo moja, słuchaj Pana, który ci oznajmuje* [Now] oraz [Piek]; *O, Jezu! Słowa Twego słuchać serdecznie pragniemy* [Now]; *Przyjdź, Duchu prawdy i światłości, z niebieskiej Twojej wysokości* [Piek]; *W Imię Ojca! W Imię Syna! W Imię Ducha świętego* [Now]. Po kazaniu: *Błogosławieni są, którzy słowa Bożego z ochotą słuchają* [Now]; *Boże dobrotliwy, Panie, raczyłeś nam objawić* [Now]; *Jezu, Twoja mowa święta serca nasze wzruszyła* [Now]. Bardzo oryginalne świadectwo śpiewów związanych z głoszeniem słowa Bożego ukazuje rękopiśmienny zbiór przeznaczony dla organistów³¹. Są to pieśni przed kazaniem, oznaczone incipitem w języku czeskim: *Missni skolu poczynajmy* i *Mluv Pane* (ten drugi utwór występuje także w polsko-czeskim *Chorale Schindlera*)³², oraz jedna pieśń niemiecka związana z głoszeniem misji – *Dir zu dienen leben wir*. To bardzo wymowny dowód przenikania się różnych wpływów kulturowych na Górnym Śląsku.

Szczególnie duży repertuar omawianych śpiewów przedstawia *Śpiewnik Gillara i Hoffmanna*, wydany na przełomie wieków³³. Zbiór ten zawiera, w dziale „Przed kazaniem”, następujących 9 pieśni³⁴: *Duszo moja; Ktokolwiek jest z Boga; O Jezu! Słowa Twego; Pochodnią jest słowo Twoje; Przyjdź, Duchu prawdy; W Imię Ojca; Zstąp Duchu przenajświętszy; Przyjdź Duchu Przenajświętszy; Gdy teraz będziemy*. W ramach śpiewów „Po kazaniu” – 6 pieśni³⁵: *Błogosławieni są; Boże dobrotliwy Panie; Ty, Boże, najlaskawszy; Boże, źródło wszelakiej światłości; Nuż, chrześcijanie; Wielbim Ciebie*.

Niektóre pieśni są odnotowywane zarówno w zbiorach dziewiętnastowiecznych, jak i dwudziestowiecznych. Zdecydowanie największą popularnością cieszą się następujące dwie pieśni, w cyklu „Przed kazaniem”: *Duszo moja*, w cyklu „Po kazaniu”: *Błogosławieni są*.

PRZEWODNIE MYŚLI TEOLOGICZNE W WYBRANYCH DWÓCH PIEŚNIACH O DUŻEJ POPULARNOŚCI

Grupa śpiewów z cyklu „Przed kazaniem” wyróżnia się podwójną funkcją, gdyż z jednej strony pieśni te wyrażają jedność wszystkich słuchaczy, także z osobą

³¹ Rękopiśmienny *Kancjonał ze Śląska Pruskiego* z drugiej poł. XIX wieku, [brak karty tytułowej].

³² *Chorbuch enthaltend die harmonisirten Melodien zu den Gesängen...*, verfasst von A. Schindler, Teschen 1890, Verlag von Eduard Feitzinger.

³³ *Śpiewnik dla ludu katolickiego oraz książka do nabożeństwa, ułożyli Gillar i Hoffmann, organisci z Bytomia*, Bytom B.-Ś. 1900, nakładem i czcienkami „Katolika”.

³⁴ *Śpiewnik dla ludu...*, s. 13–17. Zachowano kolejność według zbioru.

³⁵ Tamże, s. 17–20. Zachowano kolejność według zbioru.

kaznodziei, z drugiej zaś stanowią modlitewną prośbę, aby miłość Boża rozpałała umysły i serca, tak by można było przyjąć ze zrozumieniem słowo Boże, wiernie je wypełniać, a przez to osiągnąć poprawę swego życia. Ta prośba o nadprzyrodzone światło jest też często skierowana wprost do trzeciej Osoby Boskiej, o szczególnie dary Ducha Świętego, niekiedy także wyrażana za przyczyną Matki Bożej. Pieśni przed kazaniem podkreślają również godność kapłana, przez którego sam Chrystus Pan głosi swoje orędzie. Przykładem takiego odniesienia może być niezwykle popularna pieśń *Duszo moja, słuchaj Pana*. Choć w dawnych wersjach utwór ten jest dosyć rozbudowany i liczy aż 6 strof, to jednak z biegiem czasu w zbiorach pieśniowych przedrukowywano 3 pierwsze strofy, oddające zresztą istotę przekazu teologicznego. Jedną z najstarszych znanych wersji tekstowych i melodycznych przedstawia śląski XIX-wieczny *Zbiór pieśni Kotzolta*³⁶:

1. Du - szo mo - ia słu - chay Pa - na,
Wó - lą swo - ię przez ka - pła - na,
kto - ry ci o - znay - mu - ie
czyń co ci roz - ka - zu - ie
i cze - go na - u - cza cie - bie Je - śli
chcesz kró - lo - wać w nie - bie.

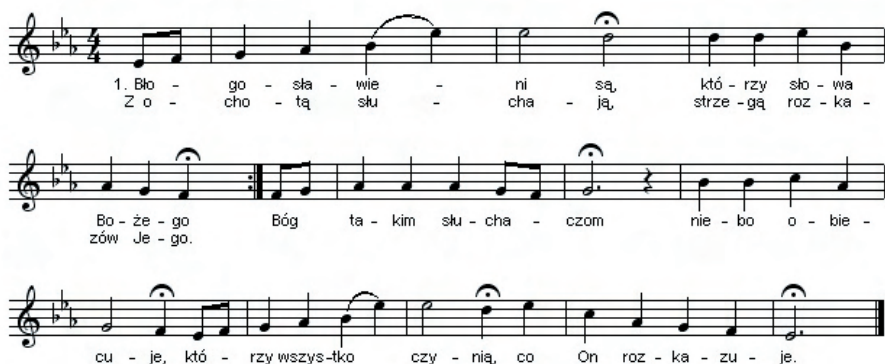
2. Ta bowiem iest prawa droga
Do żywota wiecznego
Słuchać najwyższego Boga
I czynić wolę jego,
Zbłądzić ten nigdy nie może
Kto ciebie słucha mój Boże.

3. Ukaż mi do nieba drogę
Oświecay sługę twego,
Naucz mnie iak trafić mogę

³⁶ *Melodye do Pieśni znajdujących się w Księżce modlitewney dla ludu pospolitego ułożone przez J. Kotzolta, a drukowane przez G. Manjacka, w Pruszkowie 1823. Pieśń na s. 1. Zachowano oryginalną pisownię.*

Do żywota wiecznego;
Mów, Boże! iestem gotowy
Słuchać twoiey świętey mowy.

Grupa pieśni z cyklu „Po kazaniu” ma najczęściej charakter dziękczynno-pochwalny wobec Boga, za Jego zbawienne słowo. Utwory te wyrażają także prośbę o łaskę i Bożą pomoc, by móc realizować Jezusowe pouczenia, żyć według Bożego słowa i zasłużyć na wieczną nagrodę. Przykładem takiego zastosowania może być pieśń *Błogosławieni są, którzy słowa Bożego z ochotą słuchają*, w wersji tekstowej i melodycznej *Chorału Hoppego*³⁷. Istotna myśl zawarta w tekście tego utworu odwołuje się do ewangelicznego wskazania, by nie tylko słuchać z uwagą Bożej nauki, przyjmować Bożą wolę, ale przede wszystkim starać się ją wypełniać w codziennym życiu.

2. O Boże łaskawy! Któryś nam na zbawienie
Zasiał w sercach naszych słowa Twego nasienie,
Użycz Twojej łaski, niech to ziarno wschodzi
Niech obfite świętych cnót owoce rodzi.

3. Wyrysuj nam, Panie! Słowo Twoje w pamięci,
Niechaj nam do wszelkiej cnoty użycza chęci,
Abyśmy nie byli tylko słuchaczami
Słowa twego, ale i wykonawcami³⁸.

³⁷ *Chorał, czyli towarzyszenie organ do książki parafialnej „Droga do Nieba”* wydania ks. radcy duchownego Ludwika Skowronka proboszcza w Bogucicach, na Górnym Śląsku, oprac. Karol Hoppe, organista i rektor chóru kościelnego, Racibórz 1920, pieśń nr 13, s. 9, druk. Reinharda Meyera.

³⁸ We wcześniejszej wersji *Zbioru pieśni Kotzolta*: „tudzież i czynicielami”.

PRAKTYKA WSPÓŁCZESNA

Homilia powinna uwzględniać jedność całej czynności liturgicznej, chodzi tu nie tylko o uwzględnienie czytań biblijnych, ale także pozostałych elementów sprawowanej liturgii³⁹. Jak już wspomniano, w dawnej praktyce homilie wygłaszano w różnych momentach Mszy św., nie tylko po Ewangelii, ale także po *Credo*, w łączności z przygotowaniem darów ofiarnych, po *Sanctus*, po słowach konsekracji, przed komunią, niekiedy również po Mszy św. Prowadziło to do rozerwania więzi homilii i liturgii eucharystycznej, tym bardziej że często głoszone słowo Boże z ambony umieszczonej w nawie kościoła⁴⁰. To stopniowe oddalanie ambony od ołtarza, przesuwanie jej do nawy kościoła, powodowane różnymi względami, nieraz czysto praktycznymi (lepiej widoczność, słyszalność), prowadziło również do eksponowania jej wystroju artystycznego, czasem nawet w formie monumentalnej kazalnicy. Sprzyjało to także głoszeniu kazań tematycznych, niekoniecznie związanych treściowo z czytaniem danej liturgii⁴¹. W takiej sytuacji śpiew pieśni przed kazaniem spełniał funkcję łącznika akcji liturgicznej, towarzyszył przejściu kaznodziei do ambony.

W zbiorach śpiewów kościelnych rozpowszechnionych w drugiej połowie XX wieku, repertuar pieśni przed kazaniem i po kazaniu uległ znacznemu ograniczeniu. Do reformy liturgicznej Soboru Watykańskiego II śpiewy te miały jeszcze swoje zastosowanie, również w celebracji Mszy św., natomiast w dobie posoborowej praktycznie straciły na znaczeniu. Wprawdzie dokumenty kościelne o muzyce liturgicznej częściowo zezwalają na podtrzymanie tradycji śpiewu pieśni do Ducha Świętego przed homilią, ale jednocześnie nie zachęcają do wprowadzania takiej praktyki. We wskazaniach Episkopatu Polski po ogłoszeniu nowego wydania OWMR, z 9 marca 2005 roku, podano szczegółowe ustalenia w tym zakresie:

Tam, gdzie zachował się zwyczaj śpiewania pieśni do Ducha Świętego przed czytaniem lub przed homilią, można ją wykonać właśnie w tym miejscu liturgii słowa. Tam, gdzie nie było takiego zwyczaju, nie należy wprowadzać śpiewu pieśni do Ducha Świętego przed homilią (nr 22)⁴².

Nie ma dodatkowych ustaleń dotyczących ewentualnego śpiewu po homilii, ale z samego przebiegu odnowionej liturgii wynika jasno, iż w tym miejscu zaleca się krótką chwilę milczenia na rozważanie Bożego słowa. Natomiast w niedziele i w uroczystości odpowiedzią całego zgromadzenia na słowo Boże „zwiastowane

³⁹ Por. L. Szewczyk, *Znaczenie, funkcje i miejsce homilii w liturgii*, w: *Praedicamus Christum...*, s. 178, 179.

⁴⁰ Zob. B. Nadolski, *Liturgika*, t. 4: *Eucharystia*, Poznań 1992, s. 60.

⁴¹ Zob. J. Twardy, *Miejsce i funkcja ambony w przestrzeni sakralnej*, w: *Praedicamus Christum...*, s. 302, 303. Autor ukazuje także w zwięzłej formie historię ambony, w tym również jako „kazalnicy oddalonej od ołtarza” (tamże, s. 295–297).

⁴² Zob. A. Filaber, *Prawodawstwo muzyki kościelnej*, Warszawa 2008, s. 109.

w czytaniach Pisma świętego i wyjaśnione w homilii” jest symbol, czyli wyznanie wiary oraz modlitwa powszechna (por. OWMR 66, 67). Odpowiedź indywidualna, konkretnego człowieka, realizuje się w przewidzianym milczeniu po czytaniach lub po homilii⁴³. Tak więc śpiew po kazaniu zupełnie utracił swoje znaczenie, może on dotyczyć jedynie głoszenia słowa Bożego poza liturgią.

W najnowszych zbiorach pieśniowych bardzo rzadko pojawia się dział pieśni bezpośrednio związanych z głoszeniem słowa Bożego, a jeżeli już jest, to raczej w celu podkreślenia dawnej tradycji takiego śpiewu i wykorzystania go w ramach głoszonych rekolekcji czy misji ludowych. Przykładowo w *Śpiewniku archidiecezji katowickiej* pozostawiono znaną pieśń przed kazaniem *Duszo moja, słuchaj Pana*, w dwóch wersjach melodycznych, ale występuje ona, bez specjalnego wyodrębnienia, w dziale *Pieśni w różnych okolicznościach – pieśni przygodne*⁴⁴. W modlitewniku i śpiewniku opolskim *Droga do nieba* zachowano, w ramach śpiewów okolicznościowych, osobny dział pieśni *Przed i po kazaniu*, a w nim dwa utwory: *Duszo moja, słuchaj Pana* i po kazaniu: *Boże, dobrotliwy Panie*⁴⁵. W znaczących ogólnopolskich zbiorach pieśni kościelnych, takich jak: *Śpiewnik liturgiczny*⁴⁶, *Exsultate Deo*⁴⁷, *Alleluja*⁴⁸, *Abba – Ojciec*⁴⁹, śpiewy związane z głoszeniem kazania zostały całkowicie pominięte. W sytuacji głoszenia słowa Bożego poza liturgią przyjętą praktyką jest modlitewne wprowadzenie śpiewem hymnu do Ducha Świętego *Veni Creator Spiritus*, także w różnych polskich przekładach, najczęściej: *O, Stworzycielu, Duchu przyjdź, czy Przybądź, Duchu Stworzycielu*⁵⁰. Biorąc pod uwagę bogactwo sposobów i form wypowiedzi⁵¹, warto by przy takiej

⁴³ Zob. S. Kreczmański, *Milczenie i jego rola w liturgii rzymskiej*, w: *Preadicamus Christum...*, s. 197, 198.

⁴⁴ Pieśń nr 585. 1–2, w: *Śpiewnik archidiecezji katowickiej*, oprac. A. Reginek, Katowice 2000, s. 592, 593, (tak samo w drugim wyd. *Śpiewnik kościelny*, Katowice 2002).

⁴⁵ Pieśni nr 980 [18] i 981 [23], w: *Droga do nieba. Katolicki modlitewnik i śpiewnik*, wyd. 56, red. Międzydiecezjalna Komisja ds. Liturgii, Duszpasterstwa Liturgicznego i Muzyki Kościelnej Diecezji Gliwickiej i Opolskiej, Opole 2006, s. 1139, 1140.

⁴⁶ Red. ks. K. Mrowiec [i in.], Lublin 1991, Towarzystwo Naukowe KUL.

⁴⁷ *Exsultate Deo. Śpiewnik mszalny*, wyd. 9, oprac. G.M. Skop, Kraków 2004, „Światło i Życie”.

⁴⁸ *Alleluja. Zbiór śpiewów mszalnych i pielgrzymkowych*, praca zbiorowa pod red. J. Zawitkowskiego, Warszawa 1978, Wydawnictwo Sióstr Loretanek.

⁴⁹ *Abba – Ojciec, Pieśni i piosenki religijne*, zebrał i oprac. ks. H. Chamski, Olsztyn 2006.

⁵⁰ Współczesne możliwości liturgicznego wykorzystania tego wspaniałego średniowiecznego hymnu zob. A. Reginek, „*Veni Creator Spiritus*” – żywa tradycja średniowiecznego hymnu do Ducha Świętego, „*Liturgia Sacra*” 4,1 (1998), s. 67–72; tenże, *Polskie adaptacje hymnu do Ducha Świętego*, „*Studia Pastoralne*” 4, 2008, s. 171–180.

⁵¹ Bogactwo form posługi słowa poza liturgią, w myśl wskazań I Synodu Diecezji Katowickiej, omawia szczegółowo L. Szewczyk, w: *Odnova przepowiadania słowa Bożego w (archi)diecezji katowickiej po Soborze Watykańskim II. Studium homiletyczne*, Katowice 2009, s. 257–295, 325–332. Zob. także J. Twardy, *Pojęcie kazania i jego rodzaje w świetle polskich podręczników homiletyki XIX i pierwszej połowy XX wieku*, w: *Fenomen kazania*, red. W. Przyczyna, Kraków 1994, s. 28–47.

okazji głoszenia słowa Bożego wykorzystać jeszcze inne stosowne pieśni, czerpiąc z bogatego skarbcza śpiewów kościelnych.

**TRADITION OF SINGING BEFORE AND AFTER A SERMON IN
COLLECTIONS OF CHURCH HYMNS IN UPPER SILESIA IN
THE 19TH AND 20TH CENTURY**

Summary

The songs related to the proclamation of the word of God belong to the oldest ones in the Polish language and form a group of so-called „sermon songs”. They were helpful in the active participation in the liturgy of the Eucharist when it was celebrated in Latin. Especially in the XIX and XX centuries, the tradition of their performance, in and out of the liturgy, was very alive also in Silesia. The old Polish sources of Church songs show an extensive collection of songs intended to be sung before and after a sermon. In the actual repertory of Church songs there are more than a dozen of them. Regarding the theological content of these songs sung before the sermon are the beseeching prayers for the light of the Holy Spirit and God’s wisdom for the preacher and listeners. When they are sung after the sermon, they are a begging for God’s help for the fulfillment of the teaching. Nowadays, the importance of these songs is decreasing and this process is related to the Second Vatican Council’s liturgical reform which underlines the function of the homily and the continuity of the Liturgy of the Word. However, in these circumstances it seems to be still possible to maintain the tradition of singing and imploring the grace of the Holy Spirit.

Słowa kluczowe: muzyka sakralna, pieśń kościelna, śpiewy kazaniowe na Śląsku
Keywords: Churches songs, sacred music, sermon songs in Silesia